

Çevre Ahlâkı Ve Eğitim: Çevre Kirliliği Mi, Bilinç Kirlenmesi Mi?

Doç. Dr. Huriye MARTI*

Giriş

İnsanoğlu için çevre demek hayat demektir; yaşamın rengi, ahengi, dirliği, bütünlüğü demektir. O halde çevre denince zihinlerde olumlu bir çağrışım uyanması gerekmez mi? Oysa maalesef çevre kavramı olumsuz anlamlar taşıyan gayet tatsız bir karakterle gündemimize girmiştir. Tarihin son çeyrek asrında çevre hakkında dile getirilen, tartışılan, iddia edilen ne varsa, tükeniş, umutsuzluk, erdemsizlik, özen yoksunluğu üzerinedir. İnsanoğlunun çevresiyle ilişkilerinde ciddi bir bocalama yaşadığı ortadadır.

İnsan ancak çevresi ile vardır; çevre yoksa insan da yoktur. Dolayısıyla onun çevresine dair geliştirdiği algı, sadece kendisini değil, kâinatın bütününe etkileyecek kadar önemlidir. Tabiatı savaşılmaması ve mağlup edilmesi gereken vahşi bir hammadde yığını olarak görürse,¹ hem kendisi hem de çevresi zarar görecektir. Ama çevresine karşı merhamet ve muhabbet besler, yeryüzünün şerefli halifesi olarak emanet bilinci taşırsa, kendisi gibi çevresi de ihya olacaktır.

Kur'an'da insan-çevre ilişkisi ilâhî bir boyutla anlatılır: *“Doğu da, batı da (tüm yeryüzü) Allah'ındır. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü işte oradadır.”*² Allah'ın yüzü olmakla çevre, kutsallığını Allah'tan almakta,³ insanın çevre ile ilişkisi de nihayetinde Yaratıcıyla bağımlı ilgilendiren bir kutsallık taşımaktadır. Yüce Yaratıcı, insandan ayrı ve kopuk bir kâinat var etmediği gibi, kendisinden de uzak ve bağımsız bir varlık dünyası oluşturmamıştır. O, her an aktif biçimde tabiatın kontrolünü elinde tutmakta ve dinamik bir süreci idare etmektedir: *“Göklerde ve yerde bulunanlar, (her şeyi) O'ndan isterler. O, her gün (yeni bir) iş başındadır.”*⁴

Allah'ın çevre ile doğrudan ilgili olmasının, çevre hakkında birtakım sınırlar belirlemesi ve insandan bu sınırlara riayet etmesini istemesi gibi doğal bir sonucu vardır. Bir kısmı hukukî bir kısmı ise ahlâkî nitelik taşıyan bu kurallar/emir ve yasaklar, insanın hem bu

* Konya Necmettin Erbakan Üniv. İlahiyat Fak. Hadis Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ Yeşilyurt, Temel, “Çevre Problemine Alternatif Bir Yaklaşım: Doğanın Epistemolojik Analizi (İslamî Bir Perspektif Denemesi)”, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5 (1999), s. 218.

² Bakara 2/115.

³ Bayraktar, Mehmet, *İslam ve Ekoloji*, DİB Yayınları, Ankara 1992, s. 63.

⁴ Rahmân 55/29.

dünyadaki hem de ahiret hayatındaki çevresini etkileyecek kadar önemlidir⁵ ve öğrenilmeyi beklemektedir. Kısacası, çevre-insan ilişkisinin eğitime bakan bir yüzü vardır. Bu çalışmada çevre ahlâkının eğitimle ne gibi bir bağı olduğu incelenecek, bizatihi kendisi bir eğitim modeli olan çevrenin daha az zarar görmesi adına eğitime duyduğu ihtiyaç teyit edilecektir. Teyit diyoruz, zira insanoğlu çevreye dair sağlıklı bir algı ve doğru davranış modelleri geliştirebilmek için onun hakkında bilgi edinmek durumundadır.

Allah'ın İnsanı Çevre ile Eğitişi

Çevre ahlakı-eğitim ilişkisine, çevrenin bizzat kendisinin Allah tarafından kulların eğitiminde materyal olarak kullanıldığını söyleyerek başlayalım. İnsan, çevresi hakkında bilgi edinmekle yükümlü olduğu kadar, çevrenin onu nasıl eğittiğine de dikkat kesilmelidir. “Allah, insanı yakın ve uzak çevresiyle eğitir” derken çevreye dair pek çok ögenin, insanın kemal yolculuğunu desteklemek üzere farklı biçimlerde kullanılmasından bahsediyoruz.

Öncelikle çevre; ateşinden güneşine, demirinden kömürüne, çardağından çarşısına kocaman bir nimetler yumağıdır.⁶ Bunca nimet bir taraftan da insanın en çetin imtihan sorusudur: “*O, hanginizin amelinin daha güzel olacağı konusunda sizi imtihan için, henüz Arş'ı su üstünde iken gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratandır.*”⁷ İnsanın çevresi ile ilişkisi bir imtihana işaret etmektedir ve imtihanda başarılı olmak, sınırları tanımaktan/öğrenmekten yani eğitimden geçmektedir.

İkinci olarak, insan akıllıdır, irade ve güç sahibidir, sorumludur. Çevresindeki diğer varlıklara göre daha avantajlı yaratılmış olması, ona süreci yönetme ve ilişkiler ağında söz sahibi olma gururunu yaşatır: “*Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.*”⁸ Ancak bu durum, insanın kâinatın kralı olarak son sözü söyleme hakkına sahip olduğu anlamına gelmez, zaten kâinat ona bu fırsatı tanımaz. Dilediğince tabiatı şekillendirdiğini zanneden insan, öyle bir an gelir ki, bütün acizliği ile bir kenara sıkışır ve karşısındaki kudretin meydan okumasıyla karşı karşıya kalır: “*Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin uçlarından bucaklarından geçip gitmeye gücünüz*

⁵ “İnsanların kendi işledikleri (kötülükler) sebebiyle karada ve denizde bozulma ortaya çıkmıştır. Dönmeleri için Allah, yaptıklarının bazı (kötü) sonuçlarını onlara tattıracaktır.” (Rûm 30/41)

⁶ “Kadınlar, oğullar, yükler dolusu altın ve gümüş, salma atlar, davarlar ve ekinler gibi nefsin şiddetle arzulanığı şeyler insana süslü gösterildi. Bunlar dünya hayatının geçimliğidir. Oysa asıl varılacak güzel yer ancak Allah'ın katındadır.” (Al-i İmrân 3/14)

⁷ Hûd 11/7. Ayrıca bkz. Kehf 18/7; Câsiye 45/22.

⁸ İsrâ 17/70.

yeterse geçip gidin. Büyük bir güç olmadıkça geçip gidemezsiniz.”⁹ Şu halde, çevreye bakmak, insanın karakter eğitimi de ilgilendiren bir husustur.

Üçüncüsü, ilâhî vahiy, insana çevresi ile özdeşim kurma imkânı sunar. “Çevresine bakarak kendisini, kendisine bakarak çevresini değerlendirme şansı” olarak adlandırabileceğimiz bu yöntemle, insan, çevresi ile diyalojik bir ilişki içine girer. Tabiata dair benzetmeler yoluyla insana kendisini anlatan ayetler, söz konusu yöntemin en etkileyici örnekleridir: “Ey iman edenler! Allah’a ve ahiret gününe inanmadığı hâlde insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan ve maruz kaldığı şiddetli yağmurun kendisini çıplak bıraktığı bir kayanın durumu gibidir. Onlar kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez.”¹⁰

“Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir. Allah, dilediğine kat kat verir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.”¹¹

Dördüncü olarak, çevreye dair makro ölçekli oluşumlar, insan bedeninin mikro ölçekteki detaylarıyla benzerlik taşır. Bunu bir bakıma kâinatın dev bir insan olması ya da insanın kâinatın minyatürü olması şeklinde okuyabiliriz. İnsanın kendi vücudunu inceledikten sonra bakışlarını tabiata çevirdiğinde ilginç benzerlikler keşfetmesi; damar, kemik, akciğer gibi yapılarını dev boyutlarla dağ, nehir, orman gibi yeryüzü varlıklarında görmesi; suya olan ihtiyacını, toprak misali üretkenliğini tabiatla özdeşleştirmesi;¹² kendisini “âlem-i asğar/küçük âlem”, kâinatı ise “âlem-i ekber/büyük âlem” olarak adlandırmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla çevresini tanıdıkça kendisini keşfedecek, öğrenecek ve geliştirecektir.

İnsanın kâinat ile eğitilmesinden bahsederken, İslâm kültüründe çevrenin tıpkı Kur’an gibi akıl sahiplerinin idrakine sunulmuş bir “hakikat kitabı” olarak anıldığını hatırlatmakta yarar vardır. İslâm düşünürlerine göre, kâinat kitabı bir rehber ve öğüt olup, Kur’an gibi tedvinî bir vahiy olmasa da tekvinî bir vahiy olarak insanı Yaratıcı’ya götürür. Kur’an’da anlatılan Hz. İbrahim’in Rabbini arama kıssası¹³ ve ondan esinlenerek yazılan Hayy b. Yakzan benzeri hikâyeler, özellikle tasavvufî düşünce geleneğinde yerini bulan “tabiattan

⁹ Rahmân 55/33.

¹⁰ Bakara 2/264.

¹¹ Bakara 2/261. “Allah’ın rızasını kazanmak arzusuyla ve kalben mutmain olarak mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yüksekçe bir yerdeki güzel bir bahçenin durumu gibidir ki, bol yağmur alınca iki kat ürün verir. Bol yağmur almasa bile ona çiseleme yeter. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir.” (Bakara 2/265)

¹² Aydın, Hüseyin, *Ekolojik Sorunlara Teolojik Yaklaşımlar*, TDV Yayınları, Ankara 2009, s. 13 vd.

¹³ En’âm 6/75-79.

tevhide uzanan bakışı” simgelemektedir. Bu bağlamda, her an yok olan ama her an yeniden yaratılarak dirilen tabiat, ilâhî gerçekliğin tecellisidir.¹⁴

Çevreyle eğitime dair bu kısa girişten sonra, çalışmamızın çevre hakkında eğitime dair bölümüne geçebiliriz.

Çevre Ahlâkının Eğitimle İlişkisi

Çevre ahlâkı insan davranışlarının, insanlar ve insan dışındaki canlı varlıklar üzerindeki etkilerini ahlâkî açıdan inceleyen, bu davranışların ahlâkî kurallara bağlı olarak gelişmesi gerektiğini varsayan ve isteyen bir ilim dalıdır. Ahlâk ilmine bağlı olarak son yarım asırda gelişen bu ilim dalının ayırt edici niteliği, sadece bugünü ve insanlar arası ilişkileri değil, geleceği ve insan olmayan varlıklarla ilişkileri de kapsayan bir ahlâk anlayışını savunmasıdır. Söz konusu ilişkiler ağı gelişigüzel ve fütursuzca şekillenemeyeceğine göre, çevre ahlâkının birtakım kuralların öğrenilmesine yani örgün ve yaygın eğitime ihtiyaç duyduğu açıktır.

Çevre ahlâkı, ekolojik problemlere karşı çözüm üretme çabasında ciddi bir yere sahiptir. Bugün herkesçe kabul edilen acı bir gerçek vardır ki, insanoğlu bindiği dalı kesmiştir. Nefes almasını sağlayan ormanları yakmış, karnını doyuran toprakları çölleştirmiş, suya kandıran nehirleri kurutmuştur. Felâketin boyutları anlatmakla bitmez ama çevre bunalımının başlı başına müstakil bir sorun değil de, başka sorunların zorunlu sonucu olduğu düşünüldüğünde listeye hukukî, ahlâkî ve sosyal sebeplerin ekleneceği kesindir. Dolayısıyla ekolojik krize çözüm üretmek niyetiyle çevre ahlâkına umut bağlarken, ne ile mücadele etmek zorunda olduğumuzun farkında olmak şarttır. Ucu bucağı görünmez gibi gelen sorunların çıkış noktasını yakalamadıkça, sorunu üreten insanoğlunu bu sorunu üretmeye iten zihniyeti ve değerler dizisini sorgulamadıkça, eğitmedikçe ve eğitilmedikçe çabalar gündelik, çözümler yüzeysel kalacaktır. Evet, insanoğlu hoyratça kesmiş, yakmış, öldürmüş, zehirlemiş, yok etmiştir. Ama bütün bunlar davranıştır, sonuçtur. Onu bu davranışlara iten yanlış bilgileri, hatalı zan ve yorumları doğrularıyla değiştirmedikçe yanlış durdurmak, krizin önüne geçmek mümkün olamayacaktır: “Çevre kirlenmesi denilen şey, insanlığın kirlenmesiyle, yaşamın kirlenmesiyle ilgilidir. İnsan, ruhsallığının kirlerini yaşadığı dünyaya yansıtır. Dünyamız iki plastik şişeyle ya da üç konserve kutusuyla kirlenmiş değildir. Onlar da kendi açılarından kirliliği belirtirler ama asıl kirlilik bu yandadır.”¹⁵

¹⁴ Gündüz, İrfan, “Tasavvuf ve Çevre”, *Uluslararası Çevre ve Toplum Sempozyumu*, (12-13 Nisan 1997 İstanbul), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1997, s. 104-105.

¹⁵ Timuçin, Afşar, “Kirlenmiş Bir Dünyada”, *Felsefelogus –Ekoloji Felsefesi ve Etiği–*, 1999/1, s. 33.

“Suçlu kimilerine göre teknoloji, hatta onu besleyen bilim, kimilerine göre sanayileşme ve sanayileşmiş gelişmiş ülkeler, kimilerine göre kapitalizm, kimilerine göre bilimsel düşüncü de ıralayan (karakterize eden) akıl ya da modernizmdir. Kimileri bunlardan birkaçını çevre sorunlarının faili olarak görürken, kimileri neredeyse bunların hepsini kapsayacak biçimde akli ya da aklın yüceltilmesi olarak gördüğü modernizmi, hatta bununla eşdeğer gördüğü batıyı suçlu ilan etmektedir.”¹⁶ Kimilerine göre ise bunların da ötesinde, suçlu, dindir. Elbette teknoloji ve sanayileşmenin olumsuz etkisi yadsınamaz, ekonomi ve ekoloji arasında bir çatışma olduğu kesindir. Diğer yandan modernizmin etkisiyle şekillenen çevre algısı, insanın doğaya hükmetme arzusunu çığırından çıkarmıştır.¹⁷ Ancak belki de tüm bunların altında bir bilinç kirlenmesi aranmalıdır.¹⁸ Zira yaralı bilinçler ve kirlenmiş niyetler zararlı davranışların altında yatan derin temellerdir.

Şu halde, çevreye ve dolayısıyla kendimize yardım etmek istiyorsak, bakışlarımızı temele çevirmek, sağlıklı bir çevre bilinci için illetli düşünce kalıplarını tedavi ederek işe başlamak zorundayız. Çevre krizi hakkında üretilen en derin çözüm, manevî duyguları ve ahlakî endişeleri hesaba katarak meseleye yaklaşmaktır. Zira sloganlarla, yasalarla, ürkütücü haberlerle ve dünyanın geleceği hakkındaki facia senaryolarıyla çevre bilinci oluşturmak mümkün görünmemektedir. Aksine abartılı haberler ve siyasi çıkar güden yanlış bilgilendirmeler hakkında uyanık davranmak lazımdır. Bu tür yayınların çevre ahlâkı ve eğitimi ile ilgisi olmadığı ortadadır. Bu noktada yine ahlâk ve değer eğitimi konuşmaya başlıyoruz.

Nasıl Eğitelim? Ne Öğretelim?

Çevre hakkında duyarlılık geliştiren ve ahlâkî tutumları pekiştiren bir eğitimin yaşı ve cinsiyeti yoktur. Bir diğer ifadeyle böyle bir eğitim, insanla yaşıt olmalıdır. Gözünü açıp dünyayı gördüğü andan itibaren çevresi hakkında sağlıklı bir duygu ve düşünce örgüsü geliştirebilmesi için çocuğun üzerine titrenmelidir. Sadece duyduğu değil, gördüğü ve gözlemediği her tavrın onda model etkisi yaptığı dikkate alınmalı, dolayısıyla ailede her ferdin çevre hakkında bilinçlenmesi sağlanmalıdır.

Çevre ahlâkına dair elbette birçok esastan, prensipten ve kuraldan bahsedilebilir. Ancak kanaatimizce çevre krizi karşısında ahlâkî bir duruşu temsil etmek ve bunu İslâmî

¹⁶ Tepe, Harun, “Çevre Etiği: Toprak Etiği mi Yoksa İnsan Etiği Mi?”, *Felsefelogos –Ekoloji Felsefesi ve Etiği-*, 1999/1, s. 41-42.

¹⁷ Çevre sorunlarının nedeni olarak modernitenin eleştirisi için bkz. Özdemir, İbrahim, “Çevre Bilincinin Gelişiminde Çevre Ahlakının Önemi”, *AÜİFD*, Cumhuriyetin 75. Yıldönümüne Armağan Özel Sayı, Ankara 1999, s. 296-302.

¹⁸ Timuçin, “Kirlenmiş Bir Dünyada”, s. 34.

referanslardan beslenerek yapmak istiyorsak elimizde üç temel taş vardır. Bunlar üzerine oturan sağlam bir ahlâk binası, dilediğimizce/gayretimizce yükselebilir. Şimdi kısaca “Çevre hakkında ne öğretilim ki, derde derman olsun?” sorusuna cevap sadedinde bu üç hususu sıralayalım.

İslâm kültürüyle şekillenen bir çevre ahlâkı için ilk öğretisi, çevrenin ilâhî/kutsal bir vasfa sahip olduğudur. İslâm’ın özü olan tevhid inancı ile doğrudan ilişkilendireceğimiz bu ilke, çevrenin, Yaraticısıyla daima ilişki halinde olduğunu hatırlamayı gerektirir. Kâinatı Allah’tan ayrı düşünmek, insanın çevre hakkındaki duyarlılığını ciddi anlamda zedeleyen bir handikaptır. İnsanoğlu, manevi boyuttan tamamen arındırdığı ve salt maddi vasıflar yükleyerek soğuk bir gelir kaynağı olarak gördüğü zaman, çevreye karşı insafını yitirmektedir. Bu bağlamda Seyyid Hüseyin Nasr şöyle der: “İnsanla tabiat arasındaki dengenin bozulduğunu pek çok kimse kabul etmektedir. Ama bu dengesizliğin insanla Tanrı arasındaki uyumun bozulmasından kaynaklandığını herkes fark etmiş değildir.”¹⁹

Çevreye değer vermek ve tabiata iyi davranmak, insana verdiğimiz değerden mi kaynaklanmaktadır? İnsan dışında kalan varlıklar için hissettiğimiz sorumluluk duygusu, onların insan için faydalı olmalarından mı ileri gelmektedir? Yoksa tabiatın kendi varlığından neşet eden bir öz değere sahip olması ve her bir varlığın kendine has bir değer taşıması söz konusu mudur? Değer için değer biçene ihtiyaç varsa, tabiata değer biçen kimdir? Eğer bu değer biçen insan ise, şartların değişmesiyle onun bu değer hükmünden vazgeçmesi söz konusu olamaz mı? O halde tabiat değişken ve yitebilir bir değere mi sahiptir, yoksa daimi bir değer mi taşımaktadır? Her zaman ve her zerresiyle değeli ise, ona daimi değer atfeden insanüstü bir hüküm kaynağı mıdır?

Bütün bu soruların cevabı, tabiatın özne mi nesne mi olduğu tartışmalarına açılır. Meselenin etik ve mistik boyutları vardır ancak burada iki ayete atıfla yetinelim: “*Göklerde ve yeryüzünde bulunanların, sıra sıra kuşların Allah’ı tesbih ettiğini görmez misin? Her biri duasını ve tesbihini kesin olarak bilmektedir. Allah, onların yapmakta olduğu şeyleri hakkıyla bilendir.*”²⁰ ; “*Onlar ayakta, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah’ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler. ‘Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın, Seni eksikliklerden uzak tutarız. Bizi ateş azabından koru’ derler.*”²¹

Dolayısıyla tabiatın insanla etkileşime giren yönünü önceleyerek insan için değerli olduğu yargısına kapılmaktansa, onun ilahi kudretin eseri olarak bir öz değer taşıdığını ve iyi

¹⁹ Nasr, Seyyid Hüseyin, *İnsan ve Tabiat*, Çev. Nabi Avcı, İşaret Yayınları, İstanbul 1988, s. 18.

²⁰ Nûr 24/41.

²¹ Âl-i İmrân, 3/191.

davranışı hak ettiğini fark etmek lazımdır. Çevre-insan ilişkisini özne-nesne ilişkisinden ziyade “öz değere sahip iki bütünün, varlığa saygı temelinde yükselen birlikteliği” olarak algılamak ve öğretmek en doğrusu olacaktır.

Çevre ahlakına dair ikinci temel öğretimiz, yeryüzünün halifesi olan insanoğlunun çevre söz konusu olduğunda sorumluluktan kaçınmaması gerektiğidir. Evet, tevhid ilkesi sabit bir hareket noktasıdır ancak tevhid karşısında insanın sorumluluğu da çevre açısından bir o kadar önemlidir. Böyle bir sorumluluk ahlâkî ve hukukî boyutlara sahiptir ve yeryüzündeki akıllı, şuurulu, güçlü varlık olan insanı bağlar.

Kur'an'ın ifadesiyle, “(Allah) Göklerdeki ve yerdeki her şeyi kendi katından (bir nimet olarak) sizin hizmetinize verendir. Elbette bunda düşünen bir toplum için deliller vardır.”²² Ama bu sunuş, yeryüzünün sadece insan için var edildiği anlamına gelmez. “Allah, yeri canlı yaratıklar için var etti.”²³ ayeti, diğer canlıların da en az insan kadar yeryüzünde yaşama hakkına sahip olduklarını anlatır.²⁴ İşte bu noktada, “halifelik” sıfatını yani yeryüzünü Allah'ın muradına uygun biçimde imar etme vazifesini konuşmak gerekir.

Kur'an'daki yaratılış hikâyesi, insanın halifeliği gerçeğinde düğümlenir: “*Hani, Rabbin meleklere, 'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım' demişti.*”²⁵ Halifeye yol haritası vermek ve örnek olmakla yükümlü olan peygamberler, ona sorumluluğunu her fırsatta hatırlatmıştır: “*Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka hiçbir ilahınız yok. O, sizi topraktan yarattı ve sizi oranın imarında görevli kıldı.*”²⁶ Halifelik, lüksün değil yükümlülüğün adıdır; yeryüzünün efendisi değil dostu olma makamıdır. Halifeliği sorumluluk yerine menfaat merkezli düşünmek, gücüne ve aklına tapan modern dönem insanının hastalığıdır. Bilhassa doğal çevre için, Allah'a kulluğu kabul etmeyen ve O'nun sınırlarını tanımayan bir insanlığın halifelik statüsünü kötüye kullanmasından daha tehlikeli bir şey olamaz.²⁷ Şu halde, çevre ahlakı için halifelik sıfatı ve gerekleri hakkında da bir eğitime ihtiyaç vardır.

Çevre ahlakının temellerini oluşturabileceğini düşündüğümüz sacayaklarından sonuncusu ise, “emanet” ilkesidir. İnsanın “sahip” değil, “emanetçi” olduğu gerçeğinden hareket eden bu ilkeyi, İslam inancının ahirete iman prensibiyle özdeşleştirmek mümkündür. Şöyle ki, “*Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek*

²² Câsiye 45/13.

²³ Rahmân 55/10.

²⁴ Yaran, Cafer Sadık, “İslam Çevre Etiğinin 4 Kuramı ve 8 İlkesi: Hiyerarşik Bir Sınıflandırma Denemesi”, *Çevre ve Din Uluslararası Sempozyumu* (15-16 Mayıs 2008, İstanbul), I-II, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2008, II/122.

²⁵ Bakara 2/30.

²⁶ Hüd 11/61.

²⁷ Nasr, Seyyid Hüseyin, *Bir Kutsal Bilim İhtiyacı*, Çev. Şehabeddin Yalçın, İnsan Yayınları, İstanbul 1995, s. 181.

istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir."²⁸ ayetinde de tasvir edildiği üzere insan, yeryüzünde her anlamda emanetçidir. Malı, eşi, çocukları, makamı, bedeni, canı hatta yeryüzünün güvenliği, ıslahı, adaleti, barışı Allah tarafından ona emanet edilmiştir. Kendine ait olmayan, bir diğer deyişle üzerlerinde istediği gibi tasarruf yetkisine sahip olmadığı bütün bu emanetler hakkında emanetin sahibi olan Allah'a bir gün hesap verecektir. Şu halde, insan ile çevre arasında mülkiyet ilişkisi geliştirmek anlamsızdır. İnsan, Mülkün Sahibi'nin çizdiği sınırları öğrenmek ve bu sınırlara uymak, kısacası hesap gününün unutmamak mecburiyetindedir.

Sonuç yerine

İslam dininin ana kaynaklarını perspektif olarak kabul eden bir çevre ahlakı, öncelikle diyecektir ki, insanın bir çevre içinde, bir çevre ile birlikte, bir çevreye muhtaç yaratılması tesadüf değildir: *"Biz yeri, göğü ve arasındakileri oyun olsun diye yaratmadık."*²⁹ Dolayısıyla çevreye karşı bilinçli olmak, çevreyi "ciddiye almak" İslam ahlakının gereğidir.

Çevre ahlakı, dünyamızı tehdit eden çevre sorunları karşısında duyarlı olan ve ne yapabileceğini içtenlikle soran bir insana "kendi içimize bir çeki düzen vermeye çalışarak işe başlayabiliriz" cevabını verecektir.³⁰ Zira kirlenen bir çevre, kirlenmiş bilinçlerin eseridir. Bilinç arınması ise ancak çevre hakkında güçlü ve yerinde bir değer eğitimiyle mümkün olacaktır.

²⁸ Ahzâb 33/72.

²⁹ Enbiyâ 21/16.

³⁰ Özdemir, İbrahim, "Çevre-Ahlak İlişkisi", *Felsefe Dünyası*, Sayı: 14, Kış 1994, s. 60.